

# І С Т О Р І Я

Олексій СУХИЙ

## **“ТОВАРИСТВО ІМЕНІ М.КАЧКОВСЬКОГО”: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАЦІ (1874–1914 рр.)**

*В статті показано, що загострення протистояння у суспільно-політичному житті Галичини між українськими та москвофільськими силами на межі ХІХ–ХХ ст. призвело до пошуку нових напрямів впливу на маси і, зокрема, розвитку кооперативного руху. Виявом цього впливу стала активізація фінансової і господарської діяльності “Товариства імені М.Качковського” в 1874–1914 рр., яка виражалась у підтримці фінансових організацій, утворенні власних виробничих структур, організації господарського навчання та ін. Однак здобути економічну перевагу над українськими кооперативними об’єднаннями на початку ХХ ст. москвофілам не вдалось.*

Активізація москвофільського руху в Галичині у 70-х рр. ХІХ ст. призвела до утворення “Товариства імені М.Качковського”. Створення “Товариства...” було пов’язане з певною модернізацією у середовищі галицьких москвофілів, викликаною необхідністю формування чітких

---

“Общество имени М.Качковского” утворилось у Коломиї в 1874 р. Засновником організації став Іван Наумович. Утворення Товариства свідчило, що москвофіли розпочали боротьбу за селянські маси, оскільки першочерговим завданням вважалося поширення впливу на селянство; водночас організація повинна була стати противагою народовецькій “Просвіті”.

організаційних структур цього руху. В 1876 р. “Товариство імені М.Качковського” було перенесено з Коломиї до Львова”. Прийняття організацією імені Михайла Качковського (помер у 1872 р. – *О.С.*), відомого у Галичині як активного захисника інтересів русинського народу, повинно було створити у місцевого населення позитивний імідж новоутвореної організації. До того ж, москвофіли, назвавши організацію іменем М.Качковського, змогли здобути фундацію із банківських коштів, що залишились після його смерті і яку він заповів використати для літературних цілей – сума вкладу становила понад 60 тисяч ринських. Отримання такої грошової субсидії створило для діяльності “Товариства...” нормальні фінансові умови [1, 39; 9, 353].

Новоутворена організація ставила перед собою мету: “розширення науки, звичаїв, працелюбства, ощадності і тверезості, “обивательської” свідомості”, тобто комплексу завдань, що свідчили про її всегалицький характер діяльності. В статуті “Товариства...” зазначалось, що його члени повинні працювати “зادля австрійського патріотизму і всяких чеснот між руським народом в Австрії” [7, 20; 7, 1]. Тобто, при всій “руськості”, відавалось належне й офіційній владі. Програма організації передбачала й інші конкретні завдання”.

\* Утворення “Общества имени М.Качковского” спочатку у Коломиї, а не у Львові, було зумовлено тим, що у Львові вже існував москвофільський освітній центр “Народний Дім”. Дослідник М.Андрусак дотримувався іншої думки: утворення організації у Коломиї пояснював тим, що тут працював І.Наумович // М.Андрусак. Нариси з історії галицького москвофільства (з портретами москвофільських діячів). – Львів: Просвіта, 1935. – С.42–43.

1) видання популярних навчальних дешевих книжок релігійно-звичаєвого, наукового, господарського і забавного змісту; 2) заснування читалень; 3) публічні лекції про предмети неполітичні, особливо господарські; 4) заснування товариства тверезості; 5) заснування громадських кас і складів збіжжя // Слово. – 1874. – 1(13) червня. Всі ці завдання свідчили, що програма новоутвореної організації носила, не дивлячись на її “неполітичну діяльність”, більш цілеспрямований характер впливу на галицьке суспільство, ніж існуючий “Народний Дім”. Дана організація була дієвим об’єднанням і мала чіткі елементи партійних структур. В організації був визначений поділ членів на дійсних і почесних. Дійсні члени повинні були підтримувати “Товариство...” грошми або літературною працею. Обрання почесних членів відбувалося тільки голосуванням на зборах. Особи, що скомпрометували себе користюлюбством чи іншими провинями,

На початку ХХ ст. важливим напрямом роботи “Товариства імені М. Качковського” стає господарсько-економічна діяльність. Становлення економічних структур організації проходило при підтримці існуючих русофільських кредитних товариств, Лемківського банку в Новоу Сончі, Руської каси залічкової в Криниці, Кредитного товариства самопомочі в Коломиї, товариства “Бескид” в Саноку, Лемківської каси в Горлиці, Руської каси позичкової у Бродях [5, 102].

Важливою сферою роботи керівників “Товариства імені М. Качковського” було поповнення фінансових ресурсів. Найвідповідальнішою справою і водночас найбільшим фінансовим проектом стало будівництво самої споруди будинку “Товариства імені М. Качковського” (нині будинок у Львові на розі вулиці Валової та площі Галицької. – О.С.), подібно як і будівництво “Народного Дому”. Спорудження центральної управи було справою не одних лише москвофілів, а загальнонародною. Гроші на будівництво давали не тільки члени москвофільських організацій, але й окремі читальні “Просвіти”. Таким чином, до майна “Товариства імені М. Качковського”, “Ставропільського інституту”, “Народного Дому” відношення мав увесь галицько-український загал\* [1, 45]. Водночас, як свідчать документи Архіву зовнішньої політики Російської імперії (м. Москва), будівництво споруд москвофільських організацій у Галичині проводилось при фінансовій підтримці російських урядових структур [1, 1].

Аналіз грошових надходжень за 1899/1900 рр. для будівництва будинку “Товариства” показує, що найвагоміші суми надходили, як правило, від покійних членів і симпатиків “Товариства”, які прижиттєво заповідали власні кошти у фонд “Товариства імені М. Качковського”. Наприклад, д-р Василь Воляна – 12000 кор., д-р Модест Гуменецький – 400 кор, Сільвестр Кікіра – 100 кор. [II, 1].

Постійними були надходження від банку “Славія”. Лише процент від премій асекурованих в тім банку членів організації становив у 1899/1900р. – 141 кор. 73 гел. [II, 1].

---

\* Це свідчить про близькість позицій старорусинів, народовців у 70 – 80-х рр. ХІХ ст. і повне прийняття їх українським населенням // Архив внешней политики Российской империи, ф.133, оп.470, д.14.

Характер фінансових розрахунків “Товариства імені Качковського” відображений у книгах “Розрахунки доходів і видатків Товариства імені М.Качковського”. Це були щорічні головні фінансові документи. Найбільш повно фінансовий стан відображає книга “Розрахунки доходів і видатків...” з 17(29) серпня 1899 до 20 серпня (2 вересня) 1900 р.

Наведемо уривок з книги:

*I. Доходи*

*Перенос з минулого року:*

- а) на рахунок біжучих видатків 2475 кор. 28 гел.*
- б) фонд будови будинку Товариства – 17496 кор. 56 гел.*
- в) фонд Исид. Пасічинського (при зміні валюти зменшився на 60 гел.) – 170 кор. 26 гел.*
- б) жертви (внески – О.С.) на будинок і відсотки до 30 червня – 3538 кор. 85 гел.*

*В 1899–1900 році прибуло:*

- а) членські внески, продаж книжок і за інсерати – 19173 кор. 82 гел.*
- всього 42.854 кор. 77 гел. [11, 2].*

*II. Видатки*

- а) друкування книжок – 4093 кор. 73 гел.*
- б) папір – 3124 кор. 10 гел.*
- в) брошурування – 1270 кор. 10 гел.*
- г) платня управителя канцелярії, помічників і служби – 2510 кор.*
- д) видатки експедиції – 2055 кор. 14 гел.*
- е) квартира – 736 кор. 80 гел.*
- ж) паливо – 30 кор.*
- з) редакційні, канцелярські і інші надзвичайні видатки – 2530 кор.*
- і) штемпелювання календаря на 1900 р. (частина) – 864 кор.*
- к) реставрація будинку в Сокалі – 102 кор. 76 гел.*
- л) податки – 71 кор. 98 гел.*

м) Зачет на ген.Собрание, покупка предметів на досованье і ін. видатки – 420 ор.

н) відписання страти уділа “Народного Базара” в Лятаче – 20 кор.

о) перенесення фонду будови дому на окремих рахунок як фонду коренного 21035 кор.

м) перенесення фонду Іс.Пасічинського на окремих рахунок 170 кор. 26 гел.

Всього 39034 кор. 28 гел. [11, 2]

Зіставлення

Доходи – 42854 кор. 77 гел.

Видатки – 39034 кор. 28 гел.

Залишається 3820 кор. 49 гел.

Сума та, 3820 кор. 49 гел. має служити на уплату боргу друкарні за книжечку на серпень 1900 і за календар на 1901 р., а також фабриці паперу за доставку його в 1900 р.» [II, 2]

#### “Коренний фонд

Фонд будови дому Товариства виносить 21035 кор. 41 гел. с следуемою частію отсоток по 30 червня сего року, и на него складаються: вкладковая книжочка “Народной торговл” ч.1784 на суму 1031 кор. 76 гел., вкладковая книжочка “Союза” ч.109 на 1099 кор. 37 гел.; вкладковая книжочка – “Дністра” ч.1062 на 10009 кор. 75 гел.; вкладковая книжочка “Защиты Земли” ч.22 на 2000 кор.; вкладковая книжочка зачетного общ. “Добробыт” в Самборе ч.48 на 1406 кор. 24 гел.; вкладковая книжочка Галицкой касы ошадности ч.89415 на 1404 кор. 19 гел., ч.87.076 на 2100 кор. 46 гел.; ч.43116 на 1433 кор. 24 гел. і ч.33329 на 1630 кор. 40 гел.; заставні листи кредитного земського товарищества сер. III ч. 7317, 17151, 22215 і 30586 по 1000 зр. = 8000 кор. і лос угорского червоного хреста ч.51, сер.39 на 10 кор.

*Стипендійний фонд Іс.Пасічинського виносить 170 кор. 26 гел. без відсотків з цього року і поміщений на книжечці Галицької каси ощадності ч. 1160.*

*Крім того зберігається в депозиті асекураційна полиця Іс.Р.Пасічинського до ч.70578/І банку "Славія" на суму 2000 кор.*

*Голова Б.А.Дідицький*

*Контролер д-р Лев А.Павенцукій*

*Касир д-р В.Гр.Лагола" [II, 2].*

Наведені дані свідчать про загальний характер фінансового стану у "Товаристві імені М.Качковського".

Водночас, на початку ХХ ст. відбуваються зміни у самому москвофільському русі. В 1900 р. з ініціативи "Руської Ради" виникла політична організація москвофілів "Русская народная партия". В 1909 р. в таборі москвофілів відбувся остаточний розкол на "старокурсників" і "новокурсників". Молодше радикальніше покоління "новокурсники" на чолі з В.Дудикевичем і Д.Марковим стало на позиції національної і культурної єдності із росіянами і прийняття російської літературної мови. "Старокурсники" (М.Король, В.Давидяк та інші) виступали проти повного об'єднання з Росією, декларували залежність від Австрії [4, 17; 6, 20–21; 8, 87].

У 1908 р. "Товариство імені М.Качковського" розпочало активні заходи в сфері економічної діяльності. Можна виділити декілька напрямів економічної праці:

1) підготовка спеціалістів для сільського господарства (в 1909 р. відправлено для стажування на "науку молочарства" двох юнаків до Кляйнггофф-Тапау в Німеччині: Михайла Стасева, молодого юриста\* та Михайла Дембицького, семінариста; організація налагодила проведення сільськогосподарських практик для молодих людей з Галичини у об'єднанні "Hospodarsky Spolek" в Хрудимі, Чехія);

2) запрошення для роботи у господарствах підконтрольних

\* Українська газета "Діло" писала, що закордонне відрядження він одержав в нагороду за свої виступи на москвофільських вічах і зборах і в такий спосіб отримав "пособіє на економічні студії" // Діло. – 1909.– 11 жовт.

“Товариству імені М.Качковського” відомих спеціалістів. (В кінці 1908 р. “Товариство...” прийняло на роботу агронома Мальца, який попередньо займався садівництвом у Херсонській та Полтавській губерніях Росії. Мальц вивчив економічний стан селянських господарств у 36 місцевостях Східної Галичини і Лемківщини. Він організував бюро посередницької торгівлі для закупівлі насіння і сільськогосподарського реманенту. Для того, щоби познайомити селян з деякими новими господарськими машинами, агроном віддав у п’яти місцевостях для тимчасового вжитку нову сільськогосподарську техніку селянам) [III, 2];

3) організація молочарських, ветеринарних і агрономічних курсів (у селі Рімні біля Комарна в господарстві отця Раставецького з 15 грудня 1908 до 27 лютого 1909 р. було проведено навчання в рамках молочарських курсів для 11 учасників; у Чорткові 11–20 червня 1909 р. проведено навчання ветеринаром Вайгертом та агрономом Малецем для 29 осіб; у Сяноку з 21 червня до 2 липня проведено ветеринарний курс для 18 осіб);

4) ведення посередницької торгівлі (в 1909 р. насіння продано на суму 8334 кор.; мінеральних добрив продано на 8500 корон);

5) утворення племінних станцій (в 1908–1909 рр. утворено племінні станції для вирощування кращих видів птиці у 14 місцевостях; племінні станції кроликів – у 5 місцевостях) [III, 2].

У рамках економічно-кооперативного руху “Товариство імені М.Качковського” у 1908–1909 рр. видало популярну брошуру Я.О.Лепкого про кооперацію та влаштувало у Коломиї курс для касирів Райфайзенок.

---

В.Райфайзен створив економічні селянські спілки, побудовані на християнських моральних цінностях. Перші спілки виникли у 1849 р. у надрейнських районах, а пізніше поширилися в інших країнах Західної Європи. Як економічні спілки вони виявились дуже стійкими до інфляції. Це були спілки, що діяли в рамках однієї або двох сільських громад: це гарантувало добру обізнаність кожного учасника з матеріальним становищем усіх членів спілки, моральними засадами і вмінням господарювати. Була також можливість контролювати кредити, а у випадку необхідності і повернути їх. Існувала заборона вести будь-які махінації з капіталами, що захищало від зловживань і фінансових втрат. І ще одна складова успіху: добра репутація і довіра населення до спілок // Засади і організація сільських кас шадничих і позичок системи Райфайзена // Руслан.– 1899.– 25 березня.

1–15 березня 1909 р. для 27 осіб. З українських організацій “Товариство...” найактивніше використовувало кредитну систему Райфайзена.

У 1908 р. міністерство рільництва Австро-Угорщини видало “Товариству імені М.Качковського” одноразовий кредит на 20000 корон для сільськогосподарських цілей. Кошти розподілялись так:

1) на племінні станції (розведення курей, кролів і т. ін. – 2000 корон;

2) на облаштування посередницького бюро для закупівлі і продажу сільськогосподарських виробів – 5000 корон;

3) на підтримку молочарських спілок – 4000 корон; окремо для молочарських спілок у Висоцьку, Лаврикові, Княжолиці – по 500 корон, а в Рімні – 200 корон;

4) на дві стипендії для навчання інструкторів молочарства – 2000 корон;

5) на організацію і проведення хліборобської виставки – 2000 корон (місце проведення Станіслав);

6) на закупівлю демонстраційних апаратів для мандрівного господарського навчання – 4000 корон;

7) на проведення двох ветеринарних курсів – 1000 корон [III, 2].

Економічний стан “Товариства імені М.Качковського” визначався також і наявністю маєтностей, якими володіла організація. “Товариство” мало головний будинок управління у Львові вартістю 200000 корон, два будинки в Бродах, земельну ділянку в Сокалі, а також “угіддя” в Тершові та Монастириськах.

Земельні ділянки, що переходили до “Товариства”, як правило, були даровані йому окремими членами, які складали прижиттєві заповіти, а після їх смерті господарство і земельна ділянка ставали власністю організації.

Ситуація із даруванням “Товариству” “угідь” не скрізь складалась просто. Скажімо, у Тершові, що біля Старого Самбора, Лукія Янев “записала” “Товариству...” 22 морги землі, город з помешканням, хлівом і стодолою” [III, 2]. Власником другої половини реальності залишився її чоловік. Після смерті Лукії Янев поділити господарство на дві частини не вдалось. “Товариство...” змусило чоловіка Лукії погодитись на продажу його частини угіддя. Як зазначало українське “Діло”, розповідаючи про набуті маєтки

москвофілів, ця частина господарства була куплена “Товариством” за 11000 корон, при фактичній вартості 16000 корон [2, 1]. Янсьв змушений був погодитися на такий не вигідний для нього варіант, бо вести господарство на половині угіддя було неможливо.

Протягом 1909–1911 рр. “Товариство імені М. Качковського” продовжувало організовувати економічні об’єднання. Зразковим підприємством стала молочарська спілка в Княжолуці\*. Організація “Товариством” такого роду підприємств співпала із виробленням крайовим урядом спеціальної програми розвитку молочарства, питання якої неодноразово слухалось у сеймі. Утворення “Товариством” зразкового молочарського господарства переслідувало і іншу мету: отримати державні дотації для розвитку молочарського промислу [IV, 6, 33].

Аналогічною до Княжолуки стала молочарська спілка в Громні, також заснована як товариство з обмеженою відповідальністю у 1909 р. (“Молочарская спілка товарищество зареєстрованное съ обмеженою порукою въ Громні”) [IV, 66].

В рамках господарських проектів “Товариство імені М. Качковського” організувало курси бджільництва\*\*. Зразковим вважалися курси, проведені у селі Медина, що біля Войнилова на Станіславщині. Листування керівництва курсів із селянами засвідчує, що відкриття такого навчання було потрібним. Звернення про запис надійшли із с. Запитів – селянин М. Л. Химка; із Камінки Лісової біля Добросина – І. Д. Залужний; с. Конкольники-Батівці – Данієн Баранишин; із с. Лучка – Йос. Камінський) [V, 1; 5, 8; IV, 17].

Загальною тенденцією у розвитку промислів, які контролювались “Товариством імені М. Качковського”, була вимога активного ведення грошових операцій. Зокрема, позичкові каси «Товариства...» вимагали у селян працювати за схемою: позичати лише для того, щоби вкладати у виробництва, а шляхом виробництва поповнювати дохідну фінансову частину господарства [IV, 48–49].

\* Повна назва підприємства: “Молочарская спілка въ Княжолуці, товарищество зареєстрованное съ обмеженою порукою”.

\*\* Засновником першого в Галичині пасічницького товариства став один з теоретиків москвофілства, організатор “Товариства імені М. Качковського” І. Наумович. Саме він ініціював утворення в Коломії у 1868 р. об’єднання пасічників.

Разом з тим, як показує аналіз роботи "Русского Ревізіонного Союзу", тобто управління москвофільських кооперативних об'єднань у Галичині, йому підпорядковувалися 106 кооперативних об'єднань, відповідно економічні структури українських політичних партій впливали на роботу 909 кооперативних організацій [3, 1711]. Таким чином, до початку Першої світової війни москвофільським організаціям і, зокрема "Товариству імені М.Качковського" не вдалось створити вагому противагу українському кооперативному руху у Галичині.

I. Архив внешней политики Российской империи (Российская Федерация, Москва), ф.133, оп.470, д.14.

II. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі ЦДДА України у Львові), ф.182, оп.1, спр.122.

III. ЦДДА України у Львові, ф.182, оп.1, спр.180.

IV. ЦДДА України у Львові, ф.182, оп.1, спр.190.

V. ЦДДА України у Львові, ф.182, оп.1, спр.209.

1. Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства. – Львів: Просвіта, 1935. – 64 с.

2. Діло. – 1909. – 11 жовт.

3. Енциклопедія українознавства. – Львів: НТШ, 1996. – Т.5. – С.1605–1999.

4. Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині. Репр. вид. – Стрий: МП "Опришки", 1994. – 93 с.

5. Макачук С.А. Галицьке москвофільство в кінці XIX – на початку XX ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. Респуб. міжвід. збірн. наук. праць. – К.: Наук. думка, 1990. – Вип. 16. – С.101–107.

6. Політичні партії Західної України. – Львів: ЛДУ, 1991. – 77 с.

7. Слово. – 1874. – 1(13) червня.

8. Сухий О.М. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. 2-е видання, доповнене. – Львів: ЛНУ, 1999. – 226 с.

9. Сухий О. "Товариство імені М.Качковського" у Львові (70–90-і роки XIX ст.) // Львів: місто – суспільство – культура. Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск. – Львів: ЛДУ, 1999. – С.352–355.

**Алексей Сухий. “Общество имени М.Качковского”:** основные направления финансово-хозяйственной работы (1874-1914 гг.). В статье показано, что обострение противостояния в общественно-политической жизни Галиции между украинскими и москвофильскими силами на рубеже XIX – XX ст. привело к поиску новых направлений влияния на массы и, в частности, к развитию кооперативного движения. Проявлением этого влияния стала активизация финансовой и хозяйственной деятельности “Общества имени М.Качковского” в 1874–1914 гг., которая выражалась в поддержке финансовых организаций, образовании собственных производственных структур, организации хозяйственной учебы и др. Однако получить экономический перевес над украинскими кооперативными объединениями в начале XX ст. москвофилам не удалось.

**Olexii Sukhyi “The society named after M.Kachkovskiy” the general directions of financial-economic work (1874-1914).** The article demonstrates, the aggravation of an conflict in political life between the Ukrainian and Moskvophile forces at the edge of XIX-XX-th centuries led to search of new directions of influence on Galician population and, in particular, to development of cooperative movement. The activisation of financial and economic activity of cooperative society named after M. Kachkovski in 1874-1914 became one of the expressions of this influence. It was expressed in support for financial organizations, formation of their own industrial structures, organization of economic education etc. However, at the beginning of the XX-th century the Moskvophiles did not succeed in to receiving better economic positions comparing with the Ukrainian cooperative associations.